

© Андрейчин М.А., 2006
УДК 616.9(477)(09)

М.А. Андрейчин

УКРАЇНСЬКІ НАУКОВІ ШКОЛИ ІНФЕКЦІОНІСТІВ У МИНУЛОМУ І ТЕПЕР*

Тернопільський державний медичний університет ім. І.Я. Горбачевського

У 2002 р. за нашою редакцією вийшли з друку «Нариси з історії клінічної інфектології України», в яких вперше у систематизованому вигляді наведено дані про становлення і розвиток кафедр інфекційних хвороб й Інституту епідеміології та інфекційних хвороб ім. Л.В. Громашевського. На сторінках цієї книги, що викликала значний інтерес серед українських інфекціоністів та істориків медицини, згадується понад 1100 прізвищ, деякі з яких багаторазово.

Ознайомлення з літературою засвідчує, що в різний історичний час в Україні сформувалися і плідно діяли оригінальні наукові школи та клінічні осередки інфекціоністів, які збагатили науку й нагромадили цінний досвід боротьби із заразними хворобами. Потужні колективи науковців протягом ХХ століття діяли і продовжують розвиватися у різних областях, переважно в університетських містах. У небезпечній і не завжди престижній професії інфекціоніста проявився вагомий вплив науково-медичної національної еліти, яка багато зробила для розвитку інфектології та самовіддано боролась із численними епідеміями. Немало представників цієї еліти загинуло від інфекційних хвороб.

На наше переконання, поглиблене вивчення наукових шкіл інфекціоністів України дасть змогу не тільки об'єктивно оцінити їх внесок у розвиток інфектології, але й запозичити досвід організації наукової діяльності та скласти рекомендації щодо поліпшення цієї роботи.

Існує немало визначень наукової школи. Одне з них твердить, що наукова школа є вищою формою мимовільного інтелектуального об'єднання (Д. Зербіно, 2001). Погоджуючись із таким визначенням, ми все ж вважаємо, що воно неповне. На нашу думку, наукова школа – це таке інтелек-

туальне об'єднання, яке має свого вченого-лідера і робить вагомий внесок у розвиток науки та її втілення у практику.

За даними Е.С. Бойко (1979), будь-яка наукова школа повинна мати 4 основні ознаки: 1) розробка оригінального наукового напрямку в науці, 2) спільність основного кола завдань, які розв'язуються у школі, для всіх її представників, 3) спільність принципів і методичних прийомів розв'язання поставлених завдань, 4) навчання молодих вчених науковій творчості завдяки безпосередньому і тривалому науковому спілкуванню керівника школи та його учнів.

Безперечно, наукова школа як будь-яке соціальне явище може існувати лише певний час. Вона виникає у зв'язку з нагальними потребами науки і практики й може припинити свою діяльність із розв'язанням завдань, у разі відходу лідера або під впливом зовнішніх негативних чинників. Одні наукові школи існують поки живуть і творять їх лідери, інші значно довше, бо на зміну фундатора школи з числа його послідовників і учнів приходить новий лідер. Оскільки наукові дослідження у наш час вимагають значних коштів, то існування наукової школи залежить прямо від державної підтримки або допомоги з боку інших інвесторів. Проте нерідко школа існує й успішно розвивається на самоокупності, переважно в тих випадках, коли веде прикладні дослідження.

Ознайомлюючись із науковим доробком вчених-інфекціоністів, ми переконались, що не всі профільні кафедри створили наукові школи, хоча про це й твердять, посилаючись на захищені докторські та кандидатські дисертації. Якщо проаналізувати їх науковий доробок, то виявляється, що він стосується дуже різних за методологією і тематикою досліджень й не робить вагومого внеску в наукову скарбницю.

* – доповідь, виголошена 21 вересня 2005 р. на конференції інфекціоністів «Інфекційні хвороби на зламі тисячоліть» у Чернівцях; друкується в скороченій формі.

Очевидно, наукові колективи інфекціоністів, що діють на території України, доцільно поділити на наукові школи і наукові осередки. До останніх потрібно зачислити все те, що не вкладається в основні параметри наукової школи і можна виокремити за географічним розташуванням.

Далі ми спинимося на характеристиці кількох наукових шкіл, які, на нашу думку, відповідають критеріям такого наукового об'єднання. Мова піде насамперед про Одеську наукову школу інфекціоністів. Як відомо, саме в Одесі при Новоросійському університеті в 1921 році була відкрита перша в Україні кафедра інфекційних хвороб. Її фундатором був В'ячеслав Карлович Стефанський (1867-1949). До того в міській інфекційній лікарні, на базі якої виникла нова кафедра, працювали відомі вчені О.О. Мочутковський і Г.М. Мінх, які зробили значний внесок у вивчення епідеміології та патогенезу паразитарних тифів. Вони здійснили героїчні наукові вчинки – самозараження тифами. В.К. Стефанський описав патогномонічну ознаку сибірського карбункула, запровадив інтубацію при дифтерійному крупі і вперше застосував великі дози протидифтерійної сироватки, дав клініко-епідеміологічний опис амебіази, еризипелоїду та хвороби содоку, розробив лікування хворих на шигельоз і профілактику сказу.

Згодом кафедру очолив Леонід Костянтинович Коровицький (1890-1976), відомий своїми дослідженнями малярії, бруцельозу та, особливо, токсоплазмозу. У наступному кафедрі керували В.П. Липковський (1922-2005) і Є.В. Никітін (р.н. 1937). За керівництва Є.В. Никітіна й до тепер кафедра займалася вивченням механізму цитолізу гепатоцитів у хворих на вірусні гепатити, розробкою нових методів патогенетичного та етіологічного лікування, зокрема індукторами ендogenous інтерфероноутворення.

Вивчаючи досягнення одеської школи інфекціоністів, можна побачити чіткі риси її наукових лідерів – В.К. Стефанського, Л.К. Коровицького, В.П. Липковського, Є.В. Никітіна, конкретне клінічне спрямування наукових колективів, які вони в різні роки очолювали. Навіть працювали за одним столом. Звичайно, предметом дослідження були різні, актуальні на час творчої активності керівника клініки, інфекційні хвороби. На кожному етапі у роботі використовувалися інші методики досліджень, але методологія розв'язання наукових завдань залишалась та ж. Кожний з названих лідерів підготував групу учнів і послідовників.

У м. Львові клініка інфекційних хвороб існує з

1912 р. У 20-ті і 30-ті роки збіглого століття провідним спеціалістом клініки був доктор Вітольд Ліпінський, який організував доцентський курс з інфекційних хвороб, а згодом – кафедру. Професор Ліпінський завідував кафедрою з 1940 р. по 1946 р., разом з колективом виконав низку робіт, присвячених серології та електрографії інфекційних хвороб, а також клініці та профілактиці скарлатини і м'якого шанкру. Саме В. Ліпінський вважається засновником Львівської наукової школи інфекціоністів.

Після репатріації В. Ліпінського до Польщі, клініку фактично очолював досвідчений фахівець доцент Степан Кметик, але на заваді його творчої роботи стала Друга світова війна. У 1950 р., попри відмінну характеристику ректоратом, він був заарештований НКВД і згодом загинув. Як свідчать архівні матеріали, це був перспективний науковець, однак за об'єктивних історичних обставин не зумів продовжити розвиток наукової школи, започаткованої професором Ліпінським.

У повоєнні роки кафедрою інфекційних хвороб послідовно завідували Григорій Гнатович Хоменко (1946-1951), Борис Миколайович Котляренко (1951-1969) і Михайло Борисович Тітов (1969-1997).

Проф. Г.Г. Хоменко до цього займав посаду доцента кафедри інфекційних хвороб Київського медичного інституту, учень відомого інфекціоніста проф. А.М. Зюкова. До кола його наукових зацікавлень входили шигельоз, висипний і черевний тифи, дифтерія, жовтяниці.

Інтенсивність наукової роботи зросла в роки керівництва кафедрою доц. Б.М. Котляренка, учня відомого інфекціоніста петербурзької школи Г.А. Івашенцева. У цей час працівники кафедри провели ряд цінних досліджень з патогенезу, клініки та лікування менінгококової інфекції, кору, кашлюку, дизентерії, правця. Будучи дуже спостережливим клініцистом, Б.М. Котляренко описав 7 раніше невідомих клінічних симптомів (висипного, черевного тифів, бруцельозу).

Проф. М.Б. Тітов і його учні продовжили науковий напрямок, започаткований Г.Г. Хоменком і Б.М. Котляренком. Предметом наукових зацікавлень були питання діагностики і лікування черевного тифу, вірусних гепатитів, нейроінфекцій, дифтерії, кору, скарлатини. У подальшому основним науковим напрямком стала проблема вірусних гепатитів.

Фактично можна говорити про дві наукові школи інфекціоністів за окреслений період. Перша створювалася у довоєнні роки, була пов'язана

на з польськими науковими центрами, і через несприятливі історичні обставини припинила існування. Друга сформувалася у 60-ті роки, перейняла кращі традиції київської та петербурзької наукових шкіл інфекціоністів. Обидві мають чітке клінічне спрямування з багатовекторністю щодо нозологічних форм.

У м. Харкові клініка інфекційних хвороб почала виокремлюватись у спеціальність з 90-х років XIX ст., коли приват-доцент Захаржевський і Барташевич почали читати курс епідемічних хвороб. У 1921 р. при Харківському медичному університеті була створена кафедра спеціальної епідеміології з клінікою інфекційних хвороб.

У різні роки кафедру інфекційних хвороб очолювали професори З.М. Несмелова (1923-1931), І.Р. Брауде (1932-1958), Г.О. Фрідман (1958-1963), М.М. Лисковцев (1964-1969), Т.Т. Чорна (1969-1992), зараз – проф. В.М. Козько.

З названих професорів минулого виріс постать Іллі Рафаїловича Брауде, який створив наукову школу, що високо цінувалась як в Україні, так і поза її межами. Особлива увага приділялась кишковим інфекціям, що вивчались різнобічно, і паразитарним тифам. Дослідження мали чітке клініко-патогенетичне спрямування і розглядались з імунологічних позицій. Велику наукову роботу проф. І.Р. Брауде поєднував з активною громадською діяльністю. У зв'язку з приходом на кафедру нових завідувачів (М.М. Лисковцева з Новокузнецького медичного інституту та Т.Т. Чорної з Київського медінституту) напрямок наукових досліджень змінювався, спадкоємності наукової традиції не було. В останнє десятиліття колектив цієї кафедри знову набрав рис наукової школи завдяки зусиллям її завідувача.

Витоки Київської наукової школи інфекціоністів сягають 90-х років XIX століття і зв'язані з іменем відомого терапевта, професора Ф.Г. Яновського. Однак самостійна кафедра інфекційних хвороб при Київському медичному інституті була відкрита в 1927 р., її фундатором був проф. Анатолій Матвійович Зюков, учень професора Ф.Г. Яновського. За його керівництва (1927-1953) цілеспрямовано вивчався патогенез, описувалися клінічні прояви та удосконалювалися діагностика і терапія черевного і висипного тифів, дизентерії, гельмінтозів, було випущено ряд наукових монографій.

Згодом кафедрою завідували проф. Б.Я. Падалка (1954-1961), О.С. Сокол (1962-1989), учні А.М. Зюкова, у наш час – акад. Ж.І. Возіанова. Названі професори були визнаними науковими лідерами

й зробили вагомий внесок у клінічну інфектологію. Зокрема, Б.Я. Падалка всупереч загальноприйнятій думці довів неправомірність терміну хронічна дизентерія. Вчений також описав своєрідний звуковий феномен при перкусії правої здухвинної ділянки при черевному тифі. Проф. О.С. Сокол запропонувала способи лікування грипу та інших гострих респіраторних вірусних інфекцій, вірусних гепатитів, тощо. У 1989-2005 рр. кафедру очолювала акад. Ж.І. Возіанова. За її завідування кафедрою удосконалено лікування хворих на гострі вірусні гепатити, діагностику і лікарську тактику при дифтерії, започатковано щоквартальний випуск часопису «Сучасні інфекції», Жанна Іванівна – автор капітальної трьохтомної праці «Вірусні і паразитарні хвороби». Аналізуючи творчий доробок наукової школи інфекціоністів, що впродовж 78 років діє в Національному медичному університеті ім. О.О. Богомольця, секрет успіху, вірогідно, треба шукати в особистості керівників кафедри і спадкоємності традицій, започаткованих попередниками.

Окрім кафедри інфекційних хвороб Національного медичного університету, в Києві вже 109 років успішно функціонує Інститут епідеміології та інфекційних хвороб ім. Л.В. Громашевського. У різні роки в інституті працювали такі відомі вчені-клініцисти, як А.М. Зюков, Б.Я. Падалка, Г.І. Хоменко, М.І. Морозкін, І.Л. Богданов, В.М. Плетньов, М.А. Ващенко, О.К. Тринус, В.А. Постовіт, Б.Л. Угрюмов та ін. Наукова діяльність цих учених-інфекціоністів така різнобічна, а творчий доробок такий вагомий, що аналіз наукових шкіл Інституту епідеміології та інфекційних хвороб потребує окремої розповіді. Це ж стосується наукових шкіл і осередків інфекціоністів в інших містах, що не можна висвітлити в одній доповіді.

Коротко про наукові школи педіатрів-інфекціоністів.

Кафедра дитячих інфекційних хвороб Національного медичного університету ім. О.О. Богомольця існує з 1946 р. Тут сформувалась наукова школа дитячих інфекціоністів. Першим завідувачем кафедри був проф. О.В. Черкасов (1946-1971), а згодом – проф. П.С. Мощич (1971-1983), проф. Л.О. Тришкова (1983-1994), а з 1994 р. і дотепер кафедрою завідує проф. С.О. Крамарев. З наукової позиції особливої уваги заслуговує доробок проф. П.С. Мощича і його учениці Л.О. Тришкової, які комплексно дослідили серцево-судинну систему при поліомієліті, скарлатині, кашлюку, черевному тифі та інших кишкових інфекціях у дітей, розробили діагностику і терапію вірусного гепатиту, зокрема з'ясували причини формування затяж-

них форм вірусних гепатитів, запропонували раціональні схеми їх терапії. Будучи визнаним педіатром-кардіологом, П.С. Мощич надавав особливого значення дослідженню змін серцево-судинної системи при інфекційних хворобах у дітей. Цього ж наукового напрямку дотримувалась проф. А.М. Михайлова, яка спочатку завідувала кафедрою інфекційних хвороб у Чернівецькому медичному інституті (1969-1979), а далі кафедрою дитячих інфекцій в Одесі (1979-2000). Дослідженню кардіодинаміки у дітей, хворих на дифтерію, ангіну, грип та інші інфекційні хвороби, присвячено багато дисертаційних робіт працівників цих кафедр. Результати досліджень узагальнені в монографіях і підручниках й свідчать про вагомий внесок наукових шкіл українських педіатрів-інфекціоністів у світову скарбницю науки.

Порушена нами тема настільки широка й об'ємна, що дослідити її достатньою мірою одній людині не під силу. Разом з тим, внесок наших вчених-інфекціоністів у розвиток клінічної інфектології належним чином не поцінований не тільки за кордоном, але й в самій Україні. Ми сподіваємося, що це дослідження наукових шкіл інфекціоністів матиме продовження.

© Мороз Л.В., 2006

УДК 616.36-002.14-022.7:578.891-085.281.8

Л.В. Мороз

НОВЕ В ІНТЕРФЕРОНОТЕРАПІЇ ХРОНІЧНОГО НВeAg-НЕГАТИВНОГО ГЕПАТИТУ

Вінницький національний медичний університет ім. М.І. Пирогова

Інфекція вірусу гепатиту В (HBV), що викликає щорічно від 500 тис. до 1,2 млн смертей від цирозу печінки (ЦП) та гепатоцелюлярної карциноми (ГЦК), є серйозною проблемою світової охорони здоров'я [1]. Хоча вакцинація від HBV-інфекції суттєво знизилася виникнення нових випадків хвороби, все ще залишається велика кількість інфікованих – 360 млн хронічних носіїв.

Клінічний перебіг і наслідки HBV-інфекції значною мірою залежать від віку в момент інфікування,

На розгляд Асоціації інфекціоністів України вношу ряд пропозицій:

1. Розробити і затвердити на черговому з'їзді Асоціації положення про наукову школу інфекціоністів.
2. Скласти реєстр наукових шкіл інфекціоністів, визнаних Асоціацією на основі вироблених нею критеріїв.
3. Рекомендувати МОЗ і АМН України державну підтримку визнаних науковою громадськістю наукових шкіл інфекціоністів.
4. Доручити Асоціації інфекціоністів України вносити пропозиції щодо першочергового фінансування наукових шкіл з бюджету державних програм і надання грантів шляхом конкурсного відбору.
5. Правлінню Асоціації інфекціоністів України активно впливати на зміни лідерів наукових шкіл під час конкурсу на вакантну посаду завідувача кафедри медичного університету чи клінічного відділу науково-дослідного інституту.
6. До VII з'їзду інфекціоністів України видати «Довідник асоціації інфекціоністів України» і «Нариси з історії інфекційних лікарень в Україні».
7. Рекомендувати науковцям ширше публікувати результати наукових досліджень у англійській пресі та авторитетних закордонних журналах.

на, рівня реплікації вірусу та стану імунної системи організму.

Персистенція HBsAg, HBeAg і високі рівні ДНК HBV у плазмі протягом більше 6 міс. після первинної інфекції вважається хронічною HBV-інфекцією. Ймовірність переходу в хронічну форму варіює від 90 % у новонароджених від HBeAg-позитивних матерів до менше 1 % у дорослих. Середня вірогідність складає приблизно 30 % у дітей, інфікованих у перші 5 років життя [1].